

1.

Wij leven in een pandemie. Om ons heen zijn mensen ziek geworden, ernstig ziek, misschien zelfs overleden. We hebben ons laten testen, we zijn ingeënt, we denken over een derde prik. Tegelijkertijd zien we hoe de vaccins onbereikbaar blijven voor miljoenen op het Afrikaanse continent. Een absurde wereld noemt Albert Camus dat. Absurd omdat we blijven zoeken naar de zin van dit leven en geen antwoord krijgen. Het universum zwijgt. Of in de woorden van Huub Oosterhuis in zijn *Lied van Job*: “Die zich heeft verbonden om wat te doen? Zich hult in zwijgen als mensen sterven?” Aan de hand van Albert Camus, en dan met name zijn roman *De Pest*, gaan we op zoek naar een manier om staande te blijven in een wereld die steeds meer door plagen beheerst lijkt.

2.

Albert Camus, Franse schrijver, journalist en filosoof, werd geboren op 7 november 1913 in Algerije. Na zijn studie filosofie werd hij journalist bij een linkse krant. Hij kreeg tbc en kwam in 1942 terecht in een bergdorp in de Haute-Loire om frisse lucht op te doen. Het geïsoleerde dorp herbergde zo’n 5000 Joodse onderduikers. Diverse bewoners in het dorp stonden model voor romanfiguren in *De Pest*, waaraan hij al in 1938 was begonnen te schrijven. In 1943 vertrok Camus naar Parijs waar hij bevriend raakte met Sartre en De Beauvoir. Hij ging werken voor een verzetskrant en ging verder met publiceren. In 1947 kwam *De Pest* uit. In 1957 ontving Camus de Nobelprijs voor de Literatuur. In januari 1960 kwam hij om bij een verkeersongeluk.

In de roman *De Pest* schetst Camus de fictieve uitbraak van de pest in de Algerijnse havenstad Oran. In een tijdsbestek van ongeveer een jaar maken we de pandemie mee door de ogen van dokter Rieux, arts en onvermoeibaar strijder om het leed voor de pestlijders zoveel mogelijk te verzachten. De hele stad gaat in quarantaine, de poorten worden gesloten en bewaakt. De inwoners raken geheel afgescheiden van de wereld om hen heen. Ze zien de zee, waarin ze zo graag gaan zwemmen, dokter Rieux voorop, maar kunnen er niet meer bij komen. Het lijden is verschrikkelijk en dokter Rieux staat, met zijn vrienden en collega's, volkomen machteloos. We zien hoe verschillend de mensen met de pest omgaan. Velen leven als zombies en proberen de werkelijkheid niet tot zich te laten doordringen. Pater Paneloux waarschuwt de gelovigen dat de pest een straf van God is. Jean Tarrou, Rieux' beste vriend, vraagt waarom de dokter zijn strijd koppig blijft volhouden, ook al koestert hij geen hoop op een goede afloop. Rieux lijkt zijn lot en het lot van zijn medemensen onder ogen te zien, in de ogen te kijken. Zo onverwacht als de pest kwam, zo onverwacht verdwijnt hij ook weer. De dagelijkse dodenlijsten worden korter, de stad herleeft, de poorten gaan weer open, de lockdown wordt opgeheven.

We gaan luisteren naar drie fragmenten uit *De Pest*. In het eerste fragment horen we de eerste preek van pater Paneloux, in het tweede fragment zijn we getuige van het lijden en de dood van de jonge Philippe Othon, in het derde fragment horen we de tweede preek van pater Paneloux.

3. Fragment 1

In de roman is pater Paneloux de vertegenwoordiger bij uitstek van de kerk. Na het uitbreken van de pest houdt pater Paneloux een ziedende preek waarin hij de gelovigen voorhoudt dat de pest een straf van God is voor het bandeloze leven dat zij leiden. We lezen:

[Pater Paneloux] was niet lang van stuk, maar stevig gebouwd. Toen hij op de rand van de preekstoel leunde en het hout met zijn forse handen omklemde, was er niet veel meer van hem te zien dan een compacte zwarte massa met daarboven de twee felrode vlekken van zijn wangen en een stalen bril. Hij had een krachtige, dramatische, verdragende stem en toen hij de aanwezigen opschrikte met één enkele, felle, staccato uitgesproken zin: ‘Broeders, onheil is over u gekomen en, broeders, dat is uw verdiende loon’, voer er een siddering door de aanwezigen tot op het voorplein. [...]

Toen richtte Paneloux zich in zijn volle lengte op, haalde diep adem en vervolgde, steeds nadrukkelijker: "Als de pest u heden in de ogen ziet, dan is het uur van bezinning aangebroken. De vromen hoeven niets te vrezen, maar de zondaars hebben reden om te sidderen. In de enorme korenschuur van het heelal zal de onverbiddelijke dorsvlegel van de pest het menselijke graan slaan totdat het kaf gescheiden is van het koren. Er is veel kaf onder het koren, er zullen meer geroepen zijn dan uitverkorenen."

4. Fragment 2

Een tijd later zijn we getuige van het sterfbed en de dood van de jonge zoon van rechter Othon, Philippe. Het lijden is verschrikkelijk, ook omdat het zo lang duurt. Philippe is als eerste ingeënt met een experimenteel serum. Maar het serum lijkt maar gedeeltelijk te werken waardoor het lijden oneindig lang duurt. Iedereen is verbijsterd, inclusief dokter Rieux en pater Paneloux. Deze scène is ongetwijfeld de emotionele kern van het boek. We lezen:

Paneloux keek naar het door de ziekte bezoedelde kindermondje, waaruit die tijdloze kreet stroomde. Hij liet zich op zijn knieën zakken en niemand vond het vreemd hem te horen zeggen, met een wat verstikte stem, maar duidelijk verstaanbaar ondanks de anonieme jammerklacht, die een eeuwigheid leek te duren: 'Mijn God, red dit kind.' [...] Castel stond aan de andere kant van het bed en zei dat het afgelopen was. Met open mond, maar nu zonder geluid te maken, lag het jongetje tussen de verwarde dekens, een heel stuk kleiner ineens, met de sporen van tranen nog op zijn gezicht. Paneloux ging naar het bed en zegende het lichaam. Daarna nam hij zijn soutane op en liep door het middenpad weg. Maar Rieux liep de zaal al uit, zo haastig en met zo'n onheilspellend gezicht dat Paneloux, toen de dokter langs hem liep, zijn arm uitstak om hem staande te houden en zei: 'Maar dokter!' Nog steeds even driftig draaide Rieux zich om en gooide hem vierkant voor de voeten: 'Paneloux, dit kind was in elk geval onschuldig! Dat weet u even goed als ik!' [...] 'Vanwaar die boze woorden?' vroeg Paneloux, 'Ook voor mij was het een onverdraaglijk schouwspel.' Rieux draaide zich om naar Paneloux en zei: 'U hebt gelijk, neem me niet kwalijk. Maar vermoedheid is een soort gekte. En op sommige momenten wil ik in deze stad alleen nog maar in opstand komen.' 'Ik begrijp het,' mompelde Paneloux. 'Zoiets werkt opstandigheid in de hand, want het gaat ons bevattingsvermogen te boven. Maar misschien moeten we houden van hetgeen we niet begrijpen.' Met een ruk kwam Rieux overeind. Hij keek Paneloux in de ogen met alle kracht en vurigheid die in hem was en schudde zijn hoofd. 'Nee, pater,' zei hij. 'Ik heb een andere voorstelling van de liefde. En tot mijn dood zal ik weigeren te houden van deze schepping waarin kinderen worden gemarteld.' [...] 'Weet u, dokter,' [...] [zei Paneloux.] 'Ik heb zojuist begrepen wat ik onder genade moet verstaan.' Maar Rieux had zich weer achterover laten zakken op het bankje. Hij overwon zijn teruggekomen vermoedheid en antwoordde, wat vriendelijker: 'Ik niet, ik weet het. Maar ik wil daar niet met u over discussiëren. We werken samen aan een gemeenschappelijke taak die godslasteringen en gebeden te boven gaat. Dat is het enige wat telt.'"

5. Fragment 3

Na het sterven van Philippe Othon en het twistgesprek tussen Rieux en Paneloux gaat de priester deelnemen aan de hulpploegen in de stad. De tweede preek van Paneloux klinkt heel anders dan de eerste. We lezen:

In een koude, stille kerk, te midden van een gehoor van uitsluitend mannen, zocht de dokter een plaats en zag hij de pater de preekstoel beklimmen. Paneloux sprak op mildere, bedachtzamere toon dan de eerste maal en herhaaldelijk bemerkten de aanwezigen een zekere aarzeling in zijn manier van spreken. Opvallend was verder dat hij niet meer 'u' zei, maar 'wij'. [...] Wat Paneloux zei kwam er ongeveer op neer dat je moest proberen uit het schouwspel van de pest zoveel mogelijk lering te trekken in plaats van het te verklaren. Vaag drong het tot Rieux door dat er volgens de pater niets te verklaren viel. Maar hij spitste zijn oren toen hij Paneloux met stemverheffing hoorde zeggen dat sommige dingen te verklaren waren voor Gods aangezicht, en andere niet. [...] Aan de ene kant had je de hellevaart van een donjuan en aan de andere kant de dood van een kind. Want terwijl het rechtvaardig is dat een libertijn zijn eind vindt, is het lijden van een kind onbegrijpelijk. Eigenlijk bestond er op de wereld niets ernstigers dan het lijden van een kind, de ontzetting die dat lijden teweegbracht en de verklaringen waar het om vroeg. [...] Zo stonden we aan de voet van de zware muren van de pest en moesten we in de dodelijke schaduw van die muren ons heil zien te vinden. Hij, pater Paneloux, weigerde het zichzelf gemakkelijk te maken en over die muur te klimmen. Hij had grif kunnen zeggen dat de eeuwige zaligheden die het kind wachtten een compensatie vormden voor zijn lijden, maar eigenlijk wist hij het niet.

Wie immers kon met zekerheid zeggen dat de eeuwige vreugde opwoog tegen een moment van menselijk lijden? Een christen, wiens Heer in ziel en lichaam pijn heeft gekend, in elk geval niet. Nee, de pater zou aan de voet van de muur blijven staan, trouw blijven aan die martelende ziekte [...], en oog in oog met het lijden van een kind. [...] De pater sloeg met zijn vuist op de rand van de preekstoel en riep uit: 'Broeders, u moet degene zijn die blijft!' We dienden ons niet te verzetten tegen de voorzorgsmaatregelen, de weloverwogen orde die een samenleving in de chaos van de plaag probeerde aan te brengen. We moesten niet luisteren naar de moralisten die wilden dat we op de knieën gingen en alle verzet opgaven. Nee, we moesten in beweging komen, we moesten voort door het duister, bijna op de tast, en proberen goed te doen.

6. Overdenking

De drie fragmenten vormen één van de verhaallijnen in *De Pest*. Het boek brengt eigenlijk de filosofie van Camus in romanvorm onder woorden. In die filosofie vormt de wanhoop en vertwijfeling over de absurde werkelijkheid het vertrekpunt. De mens die blijft zoeken naar zin en betekenis in het leven en de dood en het universum dat blijft zwijgen in alle talen. Dat zoeken en dat zwijgen vormen voor Camus samen het begin van zijn zoektocht naar een antwoord op de vraag hoe te leven. Het boek *Job* bevat een aantal mogelijke antwoorden op de vraag naar de zin van leven en dood. Huub Oosterhuis brengt dat in zijn *Lied van Job* zo onder woorden:

*"Komen vrienden mij troosten met woorden als 'god':
god-rechtvaardig, de eeuwige, god-onbegrijpelijk,
god die geeft en neemt,
die doet naar believen."*

Eigenlijk helemaal in het voetspoor van *Job* probeert ook Camus af te rekenen met een van die zogenaamde goden, de moraal van de kerk die volhoudt dat ziekte en ellende de straf van God vormen voor ons losbandig leven. Dat geloof wordt goed onder woorden gebracht in de eerste preek van pater Paneloux. Zoals de pater stelt: *De vromen hoeven niets te vrezen, maar de zondaars hebben reden om te sidderen. In de enorme korenschuur van het heelal zal de onverbiddelijke dorsvlegel van de pest het menselijke graan slaan totdat het kaf gescheiden is van het koren. Er is veel kaf onder het koren, er zullen meer geroepen zijn dan uitverkorenen.* Opmerkelijk is dat dokter Rieux zo lang de pest duurt zelf meent het zovende geluid van de dorsvlegel in de lucht te horen. Ook hij lijkt niet te ontkomen aan de beklemming van dat beeld. Camus verzet zich met kracht tegen dit geloof, en ook tegen de belofte van een hiernamaals, waarin alles goed zal komen. Filosofische zelfmoord noemt hij zulke opvattingen, ze doen je wegstijgen van het hier en nu.

Dan komt de ommekeer in het verhaal, dat ons wordt verteld in het tweede fragment, het smartelijke lijden en sterven van de jonge Philippe Othon. De gebeurtenis is extreem, de doorbraak bij pater Paneloux komt tot stand in het aangezicht van de dood. Zulke momenten van inzicht kunnen natuurlijk allerlei vormen aannemen. In een gesprek met een vriendin kun je opeens tot de ontdekking komen dat er een andere manier is om naar je eigen werkelijkheid te kijken. Soms bevind je je in de stilte van een Romaanse abdij in de Provence en breekt het licht in je door. Soms kan het je overkomen tijdens een dienst van de Ekklesia. In welke vorm dan ook, zulke momenten van inzicht en ommekeer zijn ontzettend kostbaar en waardevol. Terug naar het verhaal van *De Pest*. Het zien van het lijden van Philippe Othon maakt dokter Rieux opstandig: dit kind is in ieder geval onschuldig, het geloof van pater Paneloux met zijn zeis en het kaf en het koren gaat hier niet op. Maar beiden beseffen dat ze in de zorg voor zieken en stervenden een gemeenschappelijke taak hebben die godslasteringen en gebeden te boven gaat. Paneloux meldt zich aan bij de hulpploegen.

In het derde fragment zien we toch ook bij Paneloux een duidelijke doorbraak. In zijn tweede preek spreekt hij niet langer over 'u' maar over 'wij', hij gaat in het midden van de gemeente staan. Hij weigert nog langer de gelovigen de uitweg van het leven na de dood als troost voor te houden. Zoals hij het omschrijft: voor de dood van een kind is geen enkele zinnige verklaring te geven, ook niet de eeuwige zaligheid als compensatie voor het lijden. Camus zegt: het begint ermee dat je inziet dat er geen zinnige verklaring bestaat voor de dood van een kind. Dat besef is het begin. Daarna volgt de opstand. Je weigert je neer te leggen bij het zinloze lijden. Die opstand maakt je vrij. Vrij om je weg te

kiezen, vrij om te handelen, niet langer in de ban van de dood. De mens is niet vrij om te ontsnappen aan het leed van de wereld om hem heen, maar hij is wel vrij om zijn eigen weg te kiezen, om te handelen.

Bieden deze woorden troost? Zoals Jan van Kilsdonk, ooit een van de voorgangers in onze Ekklesia, in een interview zei: "Vertrouwing is niet een schouderklopje. Nog veel minder is het een betoog. Bij vertrouwing gebeurt iets geheimzinnigs als bij mensen die een gedicht maken of muziek. Dat is niet analyseerbaar. Troost wordt gegeven wanneer de verborgen levenskracht van de ander weer wordt opgewekt. Ik schaam mij haast om het te zeggen, maar het zit hem vaak niet eens in woorden. Het zit hem in de blik, in de ontmoeting en de eerbied waarmee de ander [je] aankijkt." Dat wensen we elkaar toe: dat de ontmoeting met de ander in ons de vrijheid opwekt die ons in staat stelt om samen met anderen, te doen wat moet gedaan.